

PETŐ BALÁZS

Egy újabb Joseph de Maistre kötet

Joseph de Maistre újabb két munkája jelent meg magyarul, egy kötetben. A kiadvány egy régi és nagy hiányt tölt be a magyarországi könyvkiadás politikafilozófiai, azon belül is a keresztény-konzervatív gondolkodásában. A könyv szerkesztése és az alapos előszava Molnár Attila Károly, a művek lefordítása pedig Kisari Miklós nevéhez fűződik.

Joseph de Maistre írásainak magyar nyelvre ültetése és szakmai magyarázatokkal történő ellátása szándékosan késett az elmúlt hosszú évtizedek hazai könyvkiadásban, pedig az legelső ilyen jellegű próbálkozásra már a 19. században sor került, amikor *A pápáról* című munka látott napvilágot (Kocsi, 1867). A szerző *Elmélkedések Franciaországról* és a *Tanulmány a politikai alkotmányok és más emberi intézmények rendezőelvéről* című írásainak teljes lefordítására és kiadására közel másfél évszázadot kellett várni. Ez is, a mostanihoz hasonlóan, a Századvég Kiadó gondozásában jelent meg 2020-ban *Elmélkedések* gyűjtőcím alatt, ugyancsak Molnár Attila Károly szerkesztésében és előszavával, Kisari Miklós fordításában. A jelenlegi kötet tehát folytatja a nemrégiben indult, de Maistre által jegyzett művek hazai megjelenését.

Érdemes kitérni a *Szentpétervári beszélgetések* (eredeti címén: *Szentpétervári esték, avagy Beszélgetések a Gondviselés evilági kormányzásáról*) keletkezésére. Joseph de Maistre a napóleoni háborúk idején ugyanis Szentpéterváron tartózkodott. 1803 és 1817 között oroszországi követként képviselte itt a Szardínia szigetére szorult szárd-piemonti dinasztiát. A Szárd-Piemonti Királyság nem számított nagyhatalomnak, és csekély befolyással volt az európai események alakulására. De Maistre ennek ellenére hűségesen képviselte államát a reménytelennek tűnő helyzetben is. 1807-től azonban minden rosszabbra fordult. Ebben az évben Sándor cár megkötötte a tilsiti békét Napóleonnal és szövetségre is lépett vele. Az emigráció keserű évei és tapasztalatai azonban nem hatottak természetlenül a családjától és reményeitől megfosztott savoyai grófra. 1814-ig jóformán pénz és feladatok nélkül szolgálta a szárd-piemonti államot, így

ez a hosszabb időszak teret engedett számára, hogy idejét alkotással tölttesse el. A *Szentpétervári esték* is ebben az alkotói korszakában született.

A beszélgetések három állandó résztvevőt számlálnak: a Lovagot, a Szenátort és a Grófot. A jellemek kitaláltak ugyan, de mindhármukat összeköti Joseph de Maistre személye, aki egyéni véleményét ugyanakkor a Grófon keresztül szólaltatja meg. A beszélgetések platonista stílusából adódóan a szereplők hosszú dialógusokban folytatnak az eszmecserét. Platón megkérdőjelezhetetlen hatását maga a Gróf is büszkén elismeri. Ez nagyban segíti a mű megértését. A letisztult előadásmódnak köszönhetően a három karakter részéről aligha fordulnak elő mellébeszélések és felesleges szóbeli gesztusok. A Lovag egy ízben meg is jegyzi, hogy egyáltalán nem mindegy milyen kifejezésmóddal közelítenek egymáshoz. A társalgás, a párbeszéd és a beszélgetés nem szinonimák. A társalgás csapongó, csaknem követhetetlen, nyomdai kiadásra sem méltó, a párbeszéd pedig mesterséges, fiktív fogalmazvány. A beszélgetés az, ami egyedülként kimagaslik és meghatározott tárgya köré bölcsebbnél bölcsebb gondolatok sereglenek. (393.)

A Lovag, a Szenátor és a Gróf tehát egy nyugodt, szentpétervári környezetben folytatják le a tizenegy beszélgetésüket, melyek mindegyike más-más tematika feldolgozására vállalkozik. A legfontosabb kérdés, amely hangsúlyosan vonul végig a beszélgetéseken, a Gondviseléshez fűződik: Hogyan engedheti meg Isten az ártatlanok szenvedését és a gonosz diadalmenetét a Földön?

Joseph de Maistre jelentőségét gyakran csak korának fényében mérik, azaz nem látnak bele sem többet, sem kevesebbet, mint a felvilágosodás és a francia forradalom kérlelhetetlen ellenfelét. Ez a megítélés pedig, nem éppen szerencsés módon, egy születésétől a haláláig tartó intervallumba zárja be, tehát nem ad lehetőséget arra, hogy gondolatai a 21. században is érvényesek vagy éppen adaptálhatóak legyenek. Isaiah Berlin Joseph de Maistre és a fasiszmus gyökerei című írásában, amely a *Valóság* 1991/1 számában jelent meg, többek közt azt állította, hogy a szerző „művei inkább érdekesek, mint fontosak.” De még ő is elismerte, hogy jelentőségét lealacsonyítják, noha – szerinte – de Maistre tulajdonképpen a legelső fasiszta filozófus volt. Látható tehát, hogy a savoyai gróf gondolataihoz nagy előítélettel közelednek. Annál is inkább, mert a *Szentpétervári beszélgetések* esetében egészen meghökkentő módon fest gyászos, sőt brutális képet az emberiségről és mindazon vágyálmokról, melyeket a felvilágosodás

filozófusai dédelgettek, s melyek végül annak ellenére fulladtak vérbe, hogy valójában az emberi szellem felnőtté válását hangsúlyozták. Az előítéleteket táplálják az olyan munkák, mint Ludassy Máriaé, aki *A trón, az oltár és az emberi jogok* című 1984-ben a Magvető Kiadónál megjelent kis könyvében következetesen „tudományellenes” jelzővel illeti de Maistre gondolkodásmódját.

A műben szereplő beszélgetőtársak közül egyiküknek sincsenek különösebb illúziói a „felvilágosodottsággal” kapcsolatban, bár a Lovag és a Szenátor többször is hoznak fel ehhez fűződő gondolatokat a beszélgetés felpezsdítése céljából. Ennek köszönhetően de Maistre valódi alteregója, a Gróf egészen kibontakozik, gyakran több oldalon át fejtegetve világnézetét. Figyelemre méltó, hogy négy nagyobb gondolkodóra is kitér a különböző beszélgetésekben. Jean-Jacques Rousseau-t különösen a „nemes vadember”-elmélete kapcsán kritizálja (96.). Voltaire személyéről és pusztító hatásáról a IV. beszélgetésben emlékezik meg (201–205.), melynek hevesége még a Lovag és a Szenátor meglepődését is kiváltja. John Locke az „emberi vágy” kérdésköre kapcsán tűnik fel a VI. beszélgetésben (272.) és a továbbiakban is végig az ő gondolatvilága, különösen az *Értekezés az emberi értelemről* című munkája áll középpontban. A negyedik gondolkodó, Francis Bacon, bár több helyen is említik, az V. beszélgetés során kap nagyobb figyelmet (247–251.). Bacon, a természettudományokba és a tudósokba vetett csaknem feltétlen hit megfogalmazójaként különösen ellenszenves a Gróf számára. Keserűen meg is jegyzi, hogy névrokonával, Roger Baconnel, a 13. században élt ferences teológussal még csak össze sem vethető. A tudományról való elképzelés egy különösen figyelemre méltó ütközőpont a Gróf és az általa kritizált személyek között. Itt érhető talán igazán tetten a skolasztikus gondolkodás hatása, melyet de Maistre alteregója büszkén helyez előtérbe az újkori tudományfetisizmussal szemben. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a tudomány immáron nem a valóság farvizén evezve fejlődik, hanem arról is, hogy de Maistre korára már csaknem megkérdőjelezhetetlenül az elsőszámú tényezővé vált erkölcs és erény kérdésében. A Gróf elgondolása értelemszerűen másképpen hangzik: „[A tudomány] előbb kicsírázik, mint minden, ami növekszik és összefonódik az ember erkölcsi állapotával.” (248.)

A tudománnyal kapcsolatos kétkedő hozzáállás fontos sarokköve a de Maistre-t érintő kritikáknak. A beszélgetések olvastán azonban sokkal inkább hihetjük, hogy a savoyai gróf pusztán az európai, keresztény ci-

vilizáció eredményeit félti azoktól, akik kontár módon kívánnak ehelyett új építményt emelni és évszázadok munkáját romba dönteni. De Maistre a 19. század első felében tudatában volt annak, aminek a későbbi századokban már csak kevesen: a „sötét középkor” korántsem volt „sötét” és a katolikus egyház inkább volt termékeny talaj a tudományos fejlődés számára, mintsem kirekesztő intézmény a felfedezésekkel szemben.

A Gróf számára a példaértékű tudós mintaképe Isaac Newton (240.), akivel kapcsolatban leginkább a tudományos leleményeihez társuló valóságos alázat kelt szimpátiát. De Maistre gondolkodásában különösen nagy ellentét feszül logikai lényeglátás és okoskodás között. Míg előbbi elismerten az okozatokat kutatja, melyeket egy felsőbb, akár az anyagi világtól független okhoz kapcsol, úgy a másik az okozatok tengerébe veszik, és ezekből állít fel rendszert. A Gróf kétségkívül a materialista jellegű kutatások ellen szólal fel, hangsúlyozva, hogy a materialisták nem a sötétségből csiholnak fényt, hanem az évszázados bölcseletek nyújtotta világosság közepén próbálnak fényre lelni, ám vállalkozásuk eredménye csupán az lesz, hogy ők maguk idézik elő a sötétséget. Tudomány és erény kérdésében élesen elhatárolja a két fogalmat. A tudományt egyébiránt szükségesnek, ám szükségképpen megosztónak találja, hiszen eredményei eleve örök viták tárgyát képezik. Már csak ezért sem lehet egy emberi közösség egyesítő ereje, ellenben az erénnyel, mely egy állandó igazságot képvisel, így egységbe zárja követőit (462.).

Az, hogy az ember a 19. századra a materializmus felé hajlott el, a Gróf szerint annak a következménye, hogy a 18. század filozófiája eltérítette őt az imádkozástól, végső soron el kívánta szakítani Istentől (257.). Az imádság kérdése a beszélgetések során szintén többször felmerül és sajátos politikai értelmezést is nyer. A Gróf szerint az ima hasonló funkcióval bír, mint az uralkodóhoz intézett kérelem egy monarchiában. Ez azt jelenti, hogy az uralkodó akaratától függ, hogy kívánja-e teljesíteni a kérést, azonban így számítani kell arra is, hogy a kérés elutasításra lel. Ebben az esetben sem veszítheti el hitét az ember Istenben (és hasonlóképpen az uralkodóban sem), hiszen maga az aktus bizalmi jellege, amivel a felsőbb hatalmat megtisztelte, önmagában eredményes és tiszteletreméltó (279–280.). A világ azonban egy erőszakos hely, ezzel pedig mindenkinek számolnia kell, még ha Istenben is reméli fohászai meghallgattatását.

Ez a fő gondolatmenete már a legelső beszélgetésnek, ahol hangsúlyosan előkerül a földi szerencsétlenség és igazságtalanság problematikája.

A Szenátor aggályára, miszerint a bűnt boldogsággal, az erényt pedig boldogtalansággal jutalmazták a világon, a Gróf ismét terjedelmes feleletet ad. Az állítást önmagában hamisnak bélyegezi, helyette úgy véli, a jók éppen úgy nincsenek mentesítve a rossz alól, ahogyan a gonoszok sincsenek kizárva a jókat illető javakból (60.)

A dilemmához fűződően előkerül két történelmi példa is: a Calas-ügy, illetve a IV. beszélgetésben az 1755-ös lisszaboni földrengés. A két eset kapcsán a Gróf meglepő válaszokkal szolgál. A kivégzett, ám utólag rehabilitált Calas kapcsán úgy véli, az igazságszolgáltatást még tévedéseiben is igazságos. A Gróf szerint, ha valakit ártatlanul ítélték is el, az sem lehet véletlen, hiszen meglehet, hogy olyan bűnt követett el korábban, mely akkor nem került nyilvánosságra, ám ezúttal már bűnhődik érte. Ez a fel fogás ugyanakkor nem tisztán jogi természetű. A Gróf itt egyértelműen az isteni Gondviselés csalhatatlansága mellett érvel, mely elől senki sem menekülhet el. Ami Isten számára nyilvánvaló, az legtöbbször az emberek elől rejtve marad. Az isteni szándék ugyanígy működik, hiszen, de Maistre szerint, kiismerhetősége folytán már nem lenne isteni. A lisszaboni földrengésre adott válasz is érdekes megvilágítást kap ennek fényében. Ez a IV. beszélgetés Voltaire-kritikájához fűződik. Egyfelől a pusztító természeti jelenségek a tudomány fényében természetükhöz híven viselkednek, a természeti törvények állandóságának pedig az ember mindenkor ki van téve (212.). Másfelől viszont, ha Isten akaratához kötjük ezeket, a Gondviselés igazságszolgáltatását láthatjuk. A Gróf szerint egy földi város meghurcolása annak lázadásáért jogos ítélet, amely ellen senkinek sincsen kifogása. Azonban Isten is ugyanígy cselekszik. A bűnös várost megbünteti, noha ott ártatlanok is élnek. Ugyanakkor felemás választ ad azon kérdésre, hogy miért pusztulnak el gyermekek és más ártatlanok is. Egyrészt nem tudja megmondani a pontos okát, másrészt fejtegetésekbe bocsátkozva tesz említést arról, hogy egyes megsemmisítő csapások nyomán hosszabb, teljesebb élet is sarjadt. A természet és a Gondviselés rejtett erőire bízva a választ, mely ugyancsak rejtélyes. Legvégül kiemeli, hogy a Voltaire által kárhozott kereszténység nem emberi. Ezt pozitívan értékeli, mivel éppen emiatt, annak tanítása nem változik összhangban az aktuális emberi eszmékkel (212–220.).

Az erőszak és az emberek erőszakos pusztulása egyébként is egy kiemelkedően fontos témakörét adja a beszélgetéseknek. Ezek kétségkívül a legemlékezetesebb részei a műnek, az ezek köré épülő dialógusok alkot-

ják leginkább azt a de Maistre-ről szőtt és Isaiah Berlin által terjesztett képet, miszerint ő az erőszak teológusa és a korai fasizmus paranoid, illetve totalitárius világnézetének első prófétája volt. A beszélgetések fényében utóbbi erős túlzás, ugyanis a Gróf víziói nem egy állam vagy egy ideológia, sokkal inkább a világegyetem egészének legmélyebb és legösztönibb értelmét igyekeztek megjeleníteni. De Maistre ezt az erőszakban vélte felfedezni, mely a legkisebb egysejtűektől a civilizáció legfelső fokáig, így tehát az emberi világig terjed: „(...) És így teljesedik be az atkától az emberig minden teremtett lény erőszakos megsemmisülésének örökéletű törvénye. Az egész Föld folyamatosan vérben ázik, nem más, mint egy hatalmas ol-tár, amelyen vég nélkül, mérték nélkül és megállás nélkül minden élőlény áldozatként végzi, addig, amíg minden elvégeztetik, addig, amíg a gonosz el nem pusztul, míg a halál meg nem hal.” (356.) A fasizmus rémképe helyett inkább a 19. század második felének darwinizmusát képzelhetjük bele, noha annak szociáldarwinista ága valóban nem elhanyagolható szerepet játszott egyes totális rendszerek szellemi alapjainak kialakulásában. Ez viszont már végképp nem köthető az 1821-ben elhunyt savoyai grófhhoz.

A katolikus lelkiség igen nagy hatással bír a tizenegy beszélgetés során, a Gróf is igen sokszor fogalmaz biblikusan vagy használ fel bibliai idézeteket igazsága alátámasztásához. Talán mégis az utolsó három beszélgetés foglalkozik a legtöbbet a katolicizmus mibenlétével, különösen az áldozathozatal misztériumával. E témának különálló részt is szentelt, mely ezen mű függelékeként, ám önálló alkotásként is értelmezhető.

De Maistre *Az áldozathozatalról* műve három fejezetből áll, és terjedelmét tekintve jóval rövidebb a *Szentpétervári beszélgetéseknél*. Itt már nem a platonikus dialógusok szerkezetén belül folyik az elmélkedés. De Maistre maga veszi vizsgálat alá az áldozathozatal misztériumának történelmi korokon átívelő jelentőségét. Az I. fejezetben általánosságban véve határozza meg a fogalmat, mint az istenség(ek) számára felajánlott ártatlan véráldozatot. A II. fejezetben már bővebb útmutatást ad, az állatáldozatokon túl beszámol a szó szerinti emberáldozatok több hagyományban is gyökerező kivézetetéséről. Ez utóbbival kapcsolatban rendkívül lesújtóan nyilatkozik és megveti azon primitív szokásokat, melyek tömegével ontották élő emberek vérének az istennek tetszés elnyerése érdekében. A gall druidáktól a mexikói papokon át, a de Maistre idején még működő indiai halálrituálék jelenéig átívelően közöl korához mért tudással figyelemreméltó képet az áldozathozatal legbrutálisabb elhajlásairól. Figye-

lemre méltó, hogy az egészzet a keresztény-katolikus szellemiségbe vezeti át, mely voltaképpen megálljt parancsolt az értelmetlen öldöklésnek és az Evangélium üzenetére, Krisztus egyetemes áldozathozatalára cseréli a vég nélküli gyilkosságok kultuszait. Ugyancsak fontos a nőkről írt eszmefuttatása. De Maistre szerint a nőiség megvetése általánosságban jellemző a legtöbb kultúrára, mely alól a kereszténység jelent kivételt, minthogy az Evangélium emelte fel a nőket a férfiak szintjére, jobbá tette őket és szabadságot adott nekik. Elmélkedése aktuális üzenetet is hordoz magában. A gróf szerint amint az isteni törvényt eltörlik egy országban, ott a nőiség magasztos és nemes szabadsága esztelen és romlott szabadosságba csap át, mely magával hozza a nők tárgyiasítását. A nőies erkölcs romlása viszont láncreakciót hoz létre, mely végül magának az államnak az elrothadását fogja eredményezni.

A III. fejezetet már a keresztény áldozathozatal mibenlétének magyarázatára szenteli. Megállapítja, hogy a pogányság és a kereszténység áldozatfelfogása csak a vérben közös. A vér hullatása az, ami megelőlegezi valami magasztosabb felemelkedését vagy eljövételét. Archaikus példaként a Rómát uraló Superbusok elűzését hozza fel, minthogy a Tarquinius által megerőszakolt Lucretia öngyilkossága hozta el az általános felkelést a zsarnokok ellen, melyet követően Róma útnak indult a nagyság felé. De felmerül XVI. Lajos, a kivégzett francia király esete is, aki vérevel fizetett Franciaországért, noha de Maistre szerint nem ezt érdemelte. A véráldozat azonban megváltás nélkül mit sem ér. Az ártatlanság áldozathozatala a bűnösök megváltásába vetett hitben nyeri el legnemesebb értelmét. A mártíromságot szenvedők, az ókeresztény időktől kezdve önmagukat alázták meg erőszakos halálukban, hogy ezzel gyilkosaikat is megalázzák. Ez az eszmefuttatás is jól szemlélteti az általános vélekedést a kereszténység elterjedésével kapcsolatban, mely nem a fegyveres ellentámadással, hanem éppen a mártírok elpusztításával kezdte meg hódító útját. De Maistre szerint a háborúban vívott győzelem is megkérdőjelezhető, minthogy a kard diadalát felülírja a legyőzöttek erkölcsi-morális magatartása. Itt óhatatlanul is az 1793-tól kezdődő vendée-i katolikus felkelés juthat eszünkbe, melyet bár vérbe fojtottak, képviselőik mégis magasabb piedesztálra jutottak.

De Maistre gondolkodásában az áldozathozatal az Istentől jövő szeretet talán legtisztább formája. A fizikai formát öltött Isten áldozathozatala egyszeri volt és jelentőségét tekintve megismételhetetlen, de egyetemes

szinten nyomta rá bélyegét az ember természetére, megállítva lealacsonyodását. Az ember korcsosodása, de Maistre szavajárásával élve, azonban folyamatos, de az áldozathozatal örökkévaló, s mint olyan, a világ végéig közvetíti az igazságot, miszerint az üdvösséget csak vérrel lehet megváltani.

Összegzésképpen elmondható, hogy a *Szentpétervári beszélgetések* – *Az áldozathozatalról* című kötet nagy gonddal lefordított és szerkesztett munka. A fordító igen jól ültette át magyar nyelvre az önmagában is nehéz, sokszor saját szóalkotásokkal és nyelvi bravúrokkal élő írásokat. A szerkesztői munkát dicséri, hogy számos lábjegyzetben tér ki olyan ismeretlen nevek, események, fogalmak magyarázatára, melyek a 21. századi olvasó számára nem világosak. Segíti az olvasót az is, hogy de Maistre is alapvető hivatkozásokkal látta el műveit. A *Szentpétervári esték* esetében külön jegyzetgyűjteményt közöl minden beszélgetés végén, melyek során kibővíti az elhangzottak tartalmát, nem egyszer épp saját karaktereit javítja ki hibás vagy homályos megfogalmazások kapcsán. Ettől a mű igen bensőséges hangulatot teremt, mintha maga a szerző engedne betekintést a leírtakon túl egy mélyebb tudásbázishoz.

E művek időszerűsége vitathatatlan. Amellett, hogy kitűnően időzítve a szerző halálának 200. évfordulójának alkalmából került kiadásra, a savoyai gróf gondolatai erős válaszok a modernitás évszázadainak történéseire. A tudományról szóló elmélkedéseivel, a racionalizmus mindenhatóságát megkérdőjelező nézeteivel nem a sötétnek vélt középkor utolsó inkvizitorát, hanem sokkal inkább Paul Feyerabend vagy Polányi Mihály gondolatvilágának egyik rejtett előfutárát vélhetjük felfedezni benne.

Szintén figyelemre méltó a katolikus hit védelmének kísérlete. Talán a beszélgetések egyik legfontosabb megállapítása az, hogy Isten, noha saját képmására teremtette az embert, ez nem jelenti azt, hogy egyenlő vele. Csupán hasonlatos hozzá. Ebből következteti ki, hogy az ember bűnei nem Istentől származnak. Az evidensnek tűnő gondolat különösen a katolikus tanítás liberalizálói számára lehet érdekes, főként, ha a világi mainstream kiszolgálását, illetve beépítését valló 21. századi reformteológusokra gondolunk.

Az áldozathozatal oldalakon átívelő kérdése akár egy igen alapos néprajztudományi munka sarokköve is lehetne. A kulturális antropológia és a szociológia is nagy figyelmet szentelt ennek a kérdéskörnek, de Maistre is kétségtelenül ezen tudományok egyik első alkotójának tekinthető.

Az erőszakról szóló elmélkedések és a föld, mint vérben úszó oltár jelenésképe, bár egyes alkotók szemében a fasizmus előképét jeleníti meg, szintén többféleképpen magyarázható. Tudományos tekintetben nem pusztán egy korai darwinista felfogást képzelhetünk bele, a természetet mozgató titkos erővel, melynek teremtményei korokon átívelő küzdelmet folytatnak egymással. Több tekintetben is előremutató, így Pierre Clastres *Az erőszak antropológiája* (Qadmon, 2015) című könyvkuriózuma vagy Dag Tessore *A háború misztikája* (Akadémiai, 2004) elnevezésű munkája is magukban hordozzák de Maistre gondolatait, noha ez legtöbbször nem tudatos.

Az előítéletesség, melyet szintén elvként vallott a savoyai gróf, ugyancsak erős kritika tárgyát képezi, ezzel is alacsonyítva érdemeit. E témát azonban – úgy tűnik – korokról korokra haladva előveszik, és revízió alá vonják különböző szerzők, gyakran pozitív szövegkörnyezetben feltüntetve. Az egyik legeredetibb vállalkozás a közelmúltból Theodore Dalrymple *Az előítéletek dicsérete* (Századvég, 2013) című műve.

Összefoglalva tehát, azt láthatjuk, hogy Joseph de Maistre legfrissebb, magyarul megjelent írásai még 200 év távlatából is megihletnek. Gondolatviláguk sokkal gazdagabb és termékenyebb egy napóleoni háborúk ellen megfogalmazott teodíceánál. A jövőbe mutatnak, amely számtalanszor teszi fel a kérdést: mivégre való, hogy szenved a világ? De Maistre szavaival élve: „Értetek szenved, ha ti is úgy akarjátok.” (490.)

Joseph de Maistre 2021: *Szentpétervári beszélgetések – Az áldozathozatalról*. Budapest, Századvég Kiadó.